

Вячеслав Корнієнко

З ЛИСТУВАННЯ НИКОДИМА КОНДАКОВА З МИКОЛОЮ СУМЦОВИМ

В опублікованих нижче епістолах знайшли відображення епізоди наукових контактів Н. Кондакова з визначним українським фольклористом, етнографом, літературознавцем та істориком Миколою Федоровичем Сумцовим (1854–1822), про які жодним словом не згадують їх опубліковані біографічні нариси. Причиною цьому став незначний обсяг джерельної бази, адже в наявності є лише два листи, а увагу дослідників здебільшого привертають більші за обсягом корпуси листування, та й, переважно, між вченими, що працювали в одному напрямку досліджень, були колегами, учнями та вчителями тощо. Про М. Сумцова та Н. Кондакова цього не скажеш, їх наукові інтереси не перетинались, тож означені листи не викликали дослідницького зацікавлення. Разом з тим, вже самим фактом свого існування ці епістоли є важливим свідченням спілкування Кондакова з одним зі своїх українських колег, що дозволяє більш наочно явити ту частину кола його наукового спілкування, що наразі практично не висвітлена у біографічних дослідженнях, присвячених постаті відомого візантиніста. Виявляється, праці Сумцова були добре знайомі Кондакову, який високо оцінював їх науковий потенціал, що засвідчує один з опублікованих нижче листів (1898 р.). Додають вони нові штрихи до біографії й самого Миколи Сумцова, зокрема, підтверджуючи його участь (щоправда, заочну) у VI Археологічному з'їзді, що проходив у 1884 р. в Одесі. Знайомство Кондакова з Сумцовим пов'язане саме з цією подією, адже Никодим Павлович був фактичним головою Розпорядчого комітету, тож мусив вирішувати різноманітні питання, пов'язані з підготовкою до проведення наукового форуму¹. Власне, у межах цієї організаторської діяльності Кондакова і з'явився лист до Сумцова від 6 лютого 1884 р.

Ім'я Миколи Сумцова значиться серед учасників VI Археологічного з'їзду², однак до Одеси вчений так і не приїхав. Не надіслав він до підготовчого комітету і переліку питань, які мали обговорювати учасники, як то просив у листі Кондаков; так само не було подано й матеріалів до “Праць”

¹ Див.: А.В. Шаманаев, *Н.П. Кондаков и VI археологический съезд в Одессе (1884)*, Научные ведомости БелГУ, Серия: История. Политология. Экономика. Информатика 1 (2011) 71–76.
² *Список членов VI Археологического съезда, Труды VI Археологического съезда в Одессе (1884 г.)*, Том 1, Одесса 1886, с. LX.

з'їзду. Тож коротенька згадка прізвища вченого не могла привернути увагу дослідників біографії М. Сумцова, й цей епізод з його життя не згадувався біографістами українського вченого.

Така “неуважність” Сумцова до VI Археологічного з'їзду була обумовлена проблемами із захистом докторської дисертації, з якими вчений зіштовхнувся саме цього року. Справа в тому, що ним у 1884 р. було підготовлене дослідження про Лазаря Барановича, яке отримало позитивний відгук і було допущене до захисту. Проте через донос харківського професора П. Безсонова, де Сумцова звинувачено було в “українофільських” симпатіях, публічний захист довелось відмінити³. Зрозуміло, що за таких обставин Сумцов не міг брати участі в одеському науковому форумі⁴. Можливо, він сповістив про це Н. Кондакова, листом або, більш вірогідно, усно, за посередництва Д. Багалія, який таки прибув на з'їзд і був єдиним представником від Харківського університету⁵.

Важко сказати, чи підтримувались надалі епістолярні контакти обох вчених, адже наступний лист, що зберігся в архіві М. Сумцова, датується 1898 р. Спостереження над його текстом дозволяють з більшою вірогідністю стверджувати, що до цього часу листування між ученими не відбувалось, адже вони не мали перетину наукових інтересів, як можемо виснувати з наявних біографічних даних.

Опосередковано ініціатором відновлення епістолярних контактів у 1898 р. був учень Н. Кондакова Є. Редін. Він у 1893 р. почав викладати у Харківському університеті, став членом Харківського історико-філологічного товариства, обійнявши у 1897 р. посаду його секретаря. Під час харківського періоду життя Редіна Сумцов став для нього не тільки безпосереднім керівником, очоливши Історико-філологічне товариство у 1897 р., а й науковим наставником, завдяки чому учень Кондакова став, окрім сучасних візантиністичних аспектів, приділяти увагу також вивченню

³ О. Мандебура, *Микола Сумцов і проблеми соціокультурної ідентичності*, Київ 2011, с. 18–19. Іншу версію причини відміни захисту див.: Д. Дорошенко, *Академік Микола Сумцов (1854–1922). Його життя й діяльність*, Праці Історично-філологічного товариства в Празі, рік перший (1923–1924) 1 (1926) 6. Втім, у праці Д. Дорошенка міститься помилка, адже подання до захисту дисертації було у 1884 р., а не у 1885 р., як вказано у нього; цього року вийшла друком праця М. Сумцова про Лазаря Барановича, перша з задуманих розвідок про українських письменників XVII ст.: Л. Білецький, *Микола Сумцов як історик української літератури*, Праці Історично-філологічного товариства в Празі, рік перший (1923–1924) 1 (1926) 15–16.

⁴ Втім, за рік Сумцов підготував нове дисертаційне дослідження “Хліб в обрядах та піснях”, яке захистив вже у 1885 р.: Д. Дорошенко, *Вказ. праця*, с. 6; О. Мандебура, *Вказ. праця*, с. 19.

⁵ *Список гг. депутатов, прибывших на съезд*, Труды VI Археологического съезда в Одессе (1884 г.), Том 1, Одесса 1886, с. LII.

місцевого слобожанського мистецтва та археології⁶. Окрім того, як за-свідчує збережене та опубліковане листування⁷, Сумцов, який став для Редіна щирим другом, викликав у нього захоплення своїми дослідницькими працями, здобув повагу як вчений та громадській діяч. Оскільки Редін був щирою відкритою людиною та ділився своїми думками з усіма друзями та вчителем, навряд чи слід сумніватись у тому, що згадка особи Сумцова не раз спливала у розмові з Кондаковим.

Вочевидь, саме так сталося у травні-червні 1898 р., коли Є. Редін перебував на Афоні, де й зустрівся зі своїм вчителем Н. Кондаковим⁸. Вочевидь, під час розмов між ними були згадані наукові напрацювання Сумцова, що й викликали зацікавлення Кондакова, який висловив своєму учневі жаль з приводу відсутності у нього необхідної літератури для більш детального ознайомлення з результатами студій харківського вченого. Після повернення до Харкова Редін, вочевидь, коротко переказав бажання свого вчителя ознайомитись з працями Сумцова. Результат розмови не забарився – наприкінці 1898 р. Кондаков отримав у подарунок велику підбірку – 37 одиниць – праць Сумцова. Лист від 21 грудня 1898 р. був відповіддю на такий дарунок, настільки несподіваний для Кондакова, що він, прагнучи якомось віддячити за щедрість, надіслав навзамін власні книги. На жаль, наразі немає свідчень про продовження листування між двома вченими, як і про подальший обмін літературою.

Отже, дослідження текстів листів Кондакова дозволяє зробити висновок про суто діловий характер спілкування з Сумцовим, а їх невелика кількість зумовлена, імовірно, не стільки поганою збереженістю матеріалу, а радше засвідчує епізодичність наукових контактів, поява яких в обох випадках була зумовлена зовнішніми чинниками: потребами підготовки VI Археологічного з'їзду у першому випадку та розмовою Редіна з Кондаковим – у другому. Тим не менше, навіть такі короткі листи є важливими відомостями, що висвітлюють окремі маловідомі моменти життя обох вчених.

⁶ Д. Гордієнко, В. Корнієнко, *Єгор Кузьмич Редін: вчений і людина*, Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Вип. III: Збірка наукових праць, присвячена 150-літтю з дня народження Єгора Кузьмича Редіна (1863–1908) (2013) 15.

⁷ М.Ф. Сумцов, *Человек золотого сердца (профессор Егор Кузьмич Редин)*, Харьков 1909, с. 19–63; В. Корнієнко, *З листування Єгора Редіна з Миколою Сумцовим*, Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Вип. III: Збірка наукових праць, присвячена 150-літтю з дня народження Єгора Кузьмича Редіна (1863–1908) (2013) 32–44.

⁸ О.В. Иодко, *Е.К. Редин: жизнь и деятельность (по материалам петербургских архивов)*, Мир русской византистики / Под. ред. член.-корр. РАН И.П. Медведева, Санкт-Петербург 2004, с. 331, 333.

* * *

Листи Никодима Кондакова до Миколи Сумцова зберігаються в особовому фонді останнього (ф. 2052) Центрального державного історичного архіву України в м. Києві. Друкуються мовою оригіналу сучасним правописом.

1. *Н. Кондаков – М. Сумцову, Одеса – Харків, 6 лютого 1884 р.*

Одесса, 6 февраля 1884 г.

Милостивый Государь, Николай Федорович!

Посылая Вам согласно Вашему заявлению билет на звание члена Съезда, обращаюсь к Вам с покорнейшею просьбою, не найдете ли возможным теперь же сообщить мне те вопросы (с рефератами), какие Вы могли бы обсуждать на Съезде из собранных Вами богатых материалов по народным обычаям, об Южной России и др[угих].

Я имею в виду отпечатать краткое историч[еское] приложение к программе Съезда.

В ожидании ответа остаюсь с истинным уважением Ваш покорный слуга

Н. Кондаков.

ЦДІАК, ф. 2052, оп. 1, спр. 565, арк. 1–1зв., автограф.

2. *Н. Кондаков – М. Сумцову, Ялта – Харків, 21 грудня 1898 р.*

21 дек[абря] 1898 г., Ялта

Многоуважаемый Николай Федорович!

Приношу Вам искреннюю благодарность за присланные Вами 37 книжек, брошюр и статей Вашего сочинения. Все это собрание Ваших разнообразных ценных работ будет драгоценным для меня приобретением и руководством в моих этнографических поисках. Я издавна привык ценить особенно высоко все Ваши работы, удивляться живости, свежести и научности их, но, кроме двух-трех книжек, не мог раздобыть изданий, в которых эти работы помещались. Выказав это свое сожаление Е.К. Редину⁹, я никак не ожидал, чтобы Ваша щедрость и внимательность простерлась так далеко. Еще раз благодарю Вас.

С своей стороны, очень желал бы, чтобы и мои работы пользовались Вашим вниманием и потому посылаю ценную посылкою на 20 руб[лей]

⁹ Редін, Єгор Кузьмич (1863–1908) – мистецтвознавець, історик мистецтва, археолог. Учень Н. Кондакова.

некоторые из своих книжек, в надежде что Вы не посетуете на меня за их разрозненность. Так, у меня нет всех III вып[усков] “Рус[ских] древностей”¹⁰, а IV¹¹ нет под руками, а сочинение о Константинополе¹² осталось без рисунков.

С истинным уважением Ваш покорный слуга

Н. Кондаков.

ЦДІАК, ф. 2052, оп. 1, спр. 567, арк. 1–1зв., автограф.

¹⁰ Мовиться про видання: И. Толстой, Н. Кондаков, *Русские древности в памятниках искусства*, вып. 1. Классические древности южной России, Санкт-Петербург 1889; И. Толстой, Н. Кондаков, *Русские древности в памятниках искусства*, вып. 2. Древности скифо-сарматские, Санкт-Петербург 1889; И. Толстой, Н. Кондаков, *Русские древности в памятниках искусства*, вып. 3. Древности времен переселения народов, Санкт-Петербург 1890. Всього протягом 1889–1899 рр. вийшло шість випусків “Древностей”, в усіх автором тексту є Н. Кондаков: И.Л. Кызласова, *Библиография*, Мир Кондакова: Публикации. Статьи. Каталог выставки / сост. И.Л. Кызласова, Москва 2004, с. 362.

¹¹ Мовиться про видання: И. Толстой, Н. Кондаков, *Русские древности в памятниках искусства*, вып. 4. Христианские древности Крыма, Кавказа и Киева, Санкт-Петербург 1892.

¹² Вочевидь, мовиться про видання: Н.П. Кондаков, *Византийские церкви и памятники Константинополя*, Одесса 1887. Стаття вийшла також у 3 томі “Праць” VI Археологічного з’їзду.